

GİRİŞ

“İken” Türkçe’de ulaç kuran bir ektir. Bu çalışma konumuzu seçerken iki amacımız vardı. Bunlardan birincisi bu konuyu seçmemize sebep olan yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenirken yaptığı anlaşmalardan dolayı , “iken” ulaç eki için bugüne kadar yapılan çalışmalardan ayrı olarak yeni bir sınıflandırma getirmektir.

Geleneksel dilbilgisi kitaplarında “iken”, genelde biçimsel olarak ele alınmış; işlevlerine hemen hemen hiç değinilmemiştir. Tüm ulaç yapan eklerin biçimsel olarak birbirine az ya da çok benzediğini göz önünde bulundurursak , bu yolun “iken” ulaç ekini, diğer ulaç yapan eklerden ayırmada ve öğretmede ne kadar yetersiz kaldığı açıktır. Özellikle Türkçe öğrenen yabancı öğrenciler bu ulaç ekleri arasındaki ayrımı yapmakta oldukça zorlanmakta, “iken” ekini neredeyse benzer bütün ulaç ekleriyle karıştırmaktadırlar. Bu sorunun, “iken” ekini biçimsel açıdan değil, işlevsel açıdan ele alınıp yeniden sınıflandırarak çözülebileceği inancındayız. Bu nedenle çalışmamızda “iken” ulaç ekini işlevsel açıdan ele aldık. Bu tip bir çalışma hiç kuşkusuz Türk öğrencilerin de “iken” ulaç ekini ve diğer ulaç yapan ekleri anlamasında ve öğrenmesinde kolaylık sağlayacaktır.

Bu çalışma konusunda seçmemizin ikinci sebebi ise “iken” ekinin neden büyük ünlü uyumu dışında kalışını bulmaktır. Anca bu ikinci sebep tamamen Türkoloji formasyonu almamızdan kaynaklanan bir meraklı. Bu konu hakkında yaptığımız etimolojik ve

fonetik araştırma sonucunda maalesef varsayımlardan öteye geçemedik. Birçok varsayım arasında bizce doğruya en yakın olana “iken” ekinin, yalnızca “imek” fiiline doğrudan eklenebildiğinden (imek fiilinin, ı-mak şekli bulunmadığı için) “iken” ekinin de ince sesli olması gerekmektedir. Fiil ve adlarla bitişik kullanıldığında da birleşik isimlerde olduğu gibi ünlü uyumu dışında kalmaktadır. Nasıl ki “ilkokul” kelimesi bitişik yazıldığında ünlü uyumuna aykırılık aramıyorsak “iken” için de aynı şeyin söz konusu olduğunu düşünüyoruz.

1. KONUNUN TANITILMASI

Bu çalışmada Türkçe'deki "iken" biçimi üzerinde durulacaktır. Türkçe dilbilgisi kitaplarında "iken" ulaçlar konusu altında ele alınmaktadır. Biz de araştırmamızda Türkçe dilbilgisi kitaplarında verilen bu açıklamalardan ve kullanılan terimlerden yararlanacağız. Bu kitaplarda "iken" ulaç ekine biçimsel açıdan yaklaşılmaktadır. Bu biçimsel yaklaşımlara biz de bağlı kalacağız: yani "iken" ekinin fiil ve adlarla ne tür bir ilişki içinde olduğu açısından Türkçe dilbilgileri bize yol gösterici olacak. Gene Türkçe dilbilgisi kitapları bu ekin zaman açısından taşıdığı özellikler üzerinde durmaktadırlar. Çeşitli zamanlarla nasıl kullanıldığını göstermektedirler (Bkz. Bölüm: 2.2.). Türkçe dilbilgilerinde bu biçimsel açıklamalar örneklerle desteklenmektedir. Oysa 1970'li yıllardan bu yana yapılan dilbilgisi çalışmalarında Türkçe'deki ulaç ekleri özellikle söz dizimsel açıdan ele alınmaktadır. Nuri Yüce'nin 1973'teki "Gerundien im Türkischen Eine morphologische und syntaktische Untersuchung" adlı çalışması ve T. Baran'ın 1978'deki "The Syntax of Turkish Adverb Clauses" adlı yüksek lisans tezi, bu söz dizimsel çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ancak 1970'li ve daha sonrası yıllarda Türkçe'deki ulaç kuran ekler üstüne yapılan bu çalışmalar genellikle yabancı dillerde yazılmıştır. Aynı zamanda çalışmalar, çoğunlukla yüksek lisans ve doktora tezi gibi akademik çalışmalardır. Dolayısıyla hem yabancı dil

olarak Türkçe hem de ana dili olarak Türkçe sahasında çalışanların uzağında kalmaktadırlar. Bu nedenle biz de çalışmamızda kitap halinde Türkiye’de bulunabilen (kolay erişilebilen) Türkçe dilbilgilerini kullanacağız ve bu dilbilgilerindeki terimlere de bağlı kalacağız. “İken” biçimini Türkçe dilbilgileri doğrultusunda tanıttıktan sonra işlevlerine göre bir sınıflandırmaya gideceğiz. Böyle bir sınıflandırmanın hem ana dili öğretimine hem de yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yararlı olacağını düşünüyoruz.

“İken” ekinin ünlü uyumu dışında kalması ilk bakışta dikkati çeken en önemli özelliği gibi görülür. Oysa iyice incelendiğinde dilbilgisel ve işlevsel taraflarının çok daha ilginç olduğu hemen fark edilir.

“İken ya da “ken” şekilleri bulunan bu ek adlara, sıfatlara ve fiillere getirilerek yaygın olarak kullanılır. Ayrıca kip olarak sadece gereklilik kipiyle kullanımı mevcuttur. Öte yandan kalıplaşmış biçimleri de oldukça işlektir.

Çalışma konumuzun çıkış noktası, Türkçe öğrenmekte olana yabancı öğrencilerin “iken” ekinin kullanımında yaptıkları ilginç yanlışlardır. Yabancı öğrencilerin “iken” ekini neredeyse benzer bütün ulaç yapan eklerle karıştırmaları bu konuyu her yönüyle ele almamıza neden olmuştur.

5. SONUÇ

Çalışmamızda öncelikli olarak “iken” ekinin işlevsel bir sınıflandırmasını yapmaya çalıştık. Araştırmamızın başında “iken” ulaç ekini tanıttıktan sonra, “iken”i biçimsel açıdan ele aldık. Bu bölümde “iken”in ünlü uyumu dışında kaldığını belirttik. Ayrıca bu ekin fiillere, adlara ve sıfatlara nasıl eklendiğini inceledik. “İken”in adlara ve sıfatlara doğrudan eklenebildiğini buna karşılık fiillere ise ancak şimdiki, sürerli, belirsiz geçmiş, geniş ve gelecek zaman ve de gereklilik kipinden sonra getirilebildiğini gördük. Sözdizimsel açıdan “iken”i incelediğimiz bölümde ise “iken”in iki ayrı cümleyi birleştirdiğini ve kişi eklerinden sadece üçüncü çoğul kişi üzerine geldiğini belirttik.

“İken” biçimini incelediğimiz ikinci bölümde, “iken” ekini önce etimolojik açıdan ele aldık. Bu bölümde “iken”in neden ünlü uyumu dışında kaldığını bulmaya çalıştık. Fakat maalesef bu konuda birkaç varsayımdan öteye geçemedik. Daha sonra “iken”in Türkçe dilbilgilerinde hangi konu başlığı altında ve nasıl verildiğini araştırdık. Türkçe dilbilgisi kitaplarında “iken” ulaçlar konusu altında verilmektedir. Dilbilgiciler, “iken” ekini biçimsel açıdan ele alıp çoğunlukla sadece zaman işlevini vermektedirler. Türkçe dilbilgisi kitaplarındaki biçimsel yaklaşımlara biz de bağlı kaldık.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında “iken” biçiminin öğretimi bölümünde, bu konuda en yaygın olarak kullanılan, Nurettin Koç ve Mehmet Hengirmen’in birlikte hazırladıkları “Türkçe

Öğreniyoruz 2” adlı kitabını ele aldık. Bu kitapta da “iken”, biçimsel ve sözdizimsel açıdan ele alınıp sadece zaman işleviyle verilmektedir.

Türkçe dilbilgilerindeki bilgilerden yararlanarak ve yine bu kitaplardaki terimleri kullanarak “iken”in işlevsel açıdan bir sınıflandırmasını yaptık. Bu bölümde, incelediğimiz kitaplarda rastlamadığımız, “iken” ekinin nasıllık işlevini de örnekleriyle verdik. Ayrıca “iken” eki ile kullanılan zaman eklerinin de önemli olduğunu ortaya koyduk. Örneğin, “iken”in koşul işlevi, belirsiz geçmiş zamanda, gereklilik işlevi ise sadece gelecek zaman ekiyle kullanıldığında mümkündür. Öte yandan “iken” eki; şimdiki, geniş ve sürerli şimdiki zaman ekleri üstüne geldiği durumlarda, temel cümlenin eylemiyle eşzamanlılık göstermektedir. Buna karşılık “iken”, belirsiz geçmiş zaman eki üzerine getirildiği durumlarda yan tümcenin eylemi, temel tümcenin eyleminden önce gerçekleşmektedir. Gelecek zamanla kullanımında ise yan tümcenin eylemi gerçekleşmemektedir. “İken”in zaman işlevinin her cümlede bulunması, dikkatimizi çeken bir başka özelliktir.

Araştırmamızın son bölümünde ise yabancı öğrencilerin, “iken” ekinin kullanımında yaptığı yanlışlar ele alınmıştır. Yabancı öğrenciler, “iken” ekini hemen hemen benzer bütün ulaç yapan eklerle karıştırmaktadırlar. Ancak biz çalışmamızda “iken”in en çok karıştırıldığı “-erek” ve “-diği zaman” ekleriyle karşılaştırılmasına yer verdik. Bu ulaç yapan eklerle hazırlanmış testler, Ankara

Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi Taksim Şubesi öğrencilerine uygulanmıştır. İki ayrı sınıftan toplam 25 öğrenci tarafından cevaplanan dört test sonucunda yapılan yanlışların nedenleri belirtilmiştir. Öğrencilerin ev ödevlerindeki yanlışlar da daha sonra yine nedenleriyle birlikte verilmiştir. Bu tür karşılaştırmalı çalışma sonucunda öğrenciler ulaş yapan ekleri, neredeyse yanlışsız kullanmaya başlamışlardır.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Bize “iken” eki, bu tür bir ayırımdan, yani işlevlerden yola çıkılarak öğretilirse elde edilecek sonuçlar çok daha olumlu olacaktır. Böylece zaman ya da sebep gösteren diğer biçimlerle de karşılaştırılabilir ve bu şekilde farklar ortaya konunca öğretim daha başarılı olabilir.